

1. Bevezető

Az 1930-as éveknek Gömbös Gyula volt a legkarakterisztikusabb miniszterelnöke, akinek tekintélyuralmi törekvéseit maga Horthy is ellenezte, ezért csak halálos kimenetelű betegsége miatt nem menesztette.² 95 pontos Nemzeti Munkatervének, kormányprogramjának – amit kritikusai csak „Álmoskönyvnek” csúfoltak – így szólt az egyik mondata: „Szükségesnek tartjuk a választójog reformját, a titkosság elvének érvényesítése alapján, de a nagy nemzeti érdekek legmesszebbmenő megóvásával.”³ A tekintetben azonban, hogy ezt Gömbös nem veszi komolyan, az aggályok már miniszterelnöki pályafutása közepe táján megfogalmazódtak. Erről tanúskodik Vértés István *Száz éves harc a választójogért* című, 1934-ben megjelent könyve Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban őrzött példányának utolsó sorai, melyet arra már a megjelenést követően, valószínűleg maga a szerző kézzel és ceruzával írt: „Azóta, hogy e sorok megíródtak, világossá vált, hogy milyen mélységes szakadék áll Magyarország jelenlegi miniszterelnökének szavai és tettei között. Világossá vált ez nemcsak a gazdasági és szociális téren beígért, de meg nem valósított reformokkal kapcsolatban, melyek megvalósításának talán rajta kívül álló akadályai is nagy számban vannak, de különösen a közjogi s e téren is a választójogi reformigérettel kapcsolatban, melynek kizárólagos akadály a egyedül a miniszterelnök és pártjának hatalmi féltékenysége. Titkos választójog – Gömbös ígéret – Írott malaszt, maszlag!!!”⁴

Bár Gömbös elhunyt 1936-ban, utóda, Darányi Kálmán a választójog reformját továbbra is napirenden tartotta. Így még abban az évben választójogi ankétot tartottak – amit érinteni fogunk tanulmányunkban –, 1937-ben pedig megszületett a választójogi novella.⁵

Aligha meglepő tehát, hogy az 1930-as években választójoggal kapcsolatos írások, ötletek, kritikák tömegével jelentek meg. A szerzőket hosszasan tudnánk sorolni: példáulözva Féja Gézá, Halmay Elemért, Szabó Dezsőt, Vámbéry Rusztemet vagy a már idézett Vértés Istvánt emelhetjük ki.⁶ A rendkívül gazdag emlékirodalomból valamilyen módon szelektálnunk kellett, ezért csak négy olyan szerzővel – köztük egy társadalmi szervezettel – foglalkozunk e helyen, akik a kritikákon túl választójogi tervezetet is készítettek. Mégpedig olyat, amelyek kitérnek szűkebb témakörünkre, a korabeli képviselőjelölés reformjára is, vagy legalábbis azzal kapcsolatba lehet hozni. Ugyanakkor hangsúlyozzuk: a teljességre törekvés még e szempontból sem célunk, mivel egyik kedvelt témánként az 1930-as évek választójogi tervezetei után jelenleg is folyamatosan kutatunk.

Helyesen láttuk viszont, ha munkánk egy-egy fejezeteként az általunk tárgyalt tervezetek szerzőinek az életútját is tömören összefoglaljuk. A szerzők, a három budapesti ügyvéd – Berez Sándor, Acsay Tihamér és Krivoss Árpád – elméleti teljesítményére tekintettel mindenképpen megérdemli, hogy emléküket megörökítsük itt, a *Jogtörténeti Szemle* hasábjain.

Hollósi Gábor

A képviselőjelölési rendszer az 1930-as évek választójogi tervezeteiben

„Ennek a mai választási eljárásnak három sarvaszhibája van: [...] A második az ajánlási rendszer, amely a nem hivatalos jelöltre nézve úgyszólván lehetetlenné teszi a helyzetet, vagy legalábbis megkétszerezi a nehézségét annak, hogy egyáltalában a küzdelemben beléphessen. Két szavazáson kell keresztülmennie a jelöltnek, [...] a nem hivatalos, különösen az ellenzéki jelöltnek minden akadályt újjába gördítenek, hogy meg ne szerezhesse az aláírásokat, [...] ez föllépését is oly mértékben megnehezíti, amely a fair küzdelemnek minden látszatát is megszünteti.”¹

(Aponyi Albert, 1930)

2. Ki volt Berez Sándor?

Berez Sándor 1891. november 17-én, római katolikus vallásban született, idősebb dr. Berez Sándor (1861–?) és Schanowetz Mária gyermekeként, Szentesen.⁷ Idősebb Berez – aki egyházi rendből lépett ki – a budapesti Erzsébet-nőiskola polgári iskolai tanítónőképzőjének tanára volt, és figyelemre méltó tankönyvíró.⁸ Ifjabb Berez a Szentesen elkezdett középiskolai tanulmányait már Budapesten fejezte be, a bölcsészkart Budapesten, Lipcsében, Berlinben,⁹ Strasbourgban és a párizsi Sorbonne-on végezte. Óriási műveltsége és kiemelkedő nyelvtudása volt: németül és franciául írt és beszélt, illetve értett angolul és olaszul. Berez 1913-ban Budapesten bölcsészdoktori fokozatot szerzett, értekezése az *Apolloniusz története* címet viselte. Ámbár már középiskolai tanári oklevele megszerzése előtt egy évig a Bulyovszky főreáliskolában tanított, érdeklődése hamar az újságírás felé fordult. Megemlíthjük, hogy Bereznek gyorsírástanári oklevele is volt.

Mint a *Pesti Hírlap* párizsi tudósítóját a háború kitérése Franciaországban érte, ahol mint ellenséges állam polgárát internálták, így csak a fegyverszünet után térhetett vissza Budapestre. Az 1920-as évek elején az *Uj Nemzedék* és az *Uj Barázda* lapok politikai rovatát vezette, 1923-ban *Az Est* munkatársa lett. Bejárta egész Európát és az Egyesült Államokban is kéthónapos tanulmányutat tett. Pozíciókat szerzett különböző sajtószervezetekben: a Külföldi Sajtószindikátus ügyvezető szindikusa volt, a Magyar Újságírók Turista Egyesületének pedig ügyvezető elnöke. Az 1930-as évek elején különféle külügyi lapoknál dolgozott, majd a *Magyar Tudósító* szerkesztőjeként működött 1936-tól.

Az 1930-as évek elején Berez életpályája deklójére ért. 1931-ben két kötete is megjelent, közülük a fontosab-

bik egy *Emlékalbum*, melyet Bethlen István miniszterelnökségének¹⁰ tízéves évfordulójára állított össze. Mint tudósító a miniszterelnököt számos külföldi útjára elkísérte, sőt maga Horthy Miklós is nyilatkozott részére. Szintén 1931-ben jelent meg Berecz második kötete, *A bíbortróntól a vörös határig* című cikkgyűjteménye. Ugyanabban az évben rövid ideig a Földművelésügyi Minisztérium sajtóelőadója volt, ám a helyhez kötöttséget az utazó életmódhoz szokott újságíró valószínűleg nem tűrte jól, illetve kiváló nyelvtudására tekintettel ez az állás számára talán túl nagy szakmai kihívás sem volt.

Így Berecz a Budapesti Tudományegyetemen jogi tanulmányokba kezdett, hogy kenyerét ügyvédként is keresse. Az író azonban nem veszett el benne. 1932 végén megjelent élete főműve: *A tökéletes választójog*,¹¹ amely csaknem húszéves kutatómunkájának eredménye. Választójogi tervezete e könyvének része. Emellett a jogi karon egy kisebb dolgozatával is letette névjegyt: *Az alkotmányjogi bíráskodás miképpen érvényesül közjogunkban s milyen intézmények, szabályozások vannak e téren a külföldi államokban?* című pályaművével elnyerte a kar magyar közjogi pályatételét. A magyar választójog fejlődését később is folyamatosan követte: *A választójogi reform statisztikai anyaga* és *Az 1938. évi XIX. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról és végrehajtási rendeletei* című munkái bizonyítják ezt.

Berecz 1945 utáni életéről nagyon keveset tudunk, de az 1948-ban megjelent utolsó, *Az új népbírói törvény (1947:XXXVI. tc.) egységes szerkezetben a hatályos népbírói rendeletekkel* kötetéből arra következtethetünk, hogy elkerülték a Horthy-korszak jelentősebb szereplőit érő megtorlások. Erre utal az is, hogy Berecz Sándor ügyvéd, újságíró 1959. május 8-án, Budapesten bekövetkezett halálát hírül adta a *Nepszabadság* is.

3. A képviselőjelölés Berecz Sándor tervezetében

Az 1925. évi választójogi törvény úgy rendelkezett, hogy ahhoz, hogy valaki legfeljebb tízezer választót számláló egyéni kerületben képviselőjelölt lehessen, a választók 10%-ának az ajánlását (alírást) kell megszereznie.

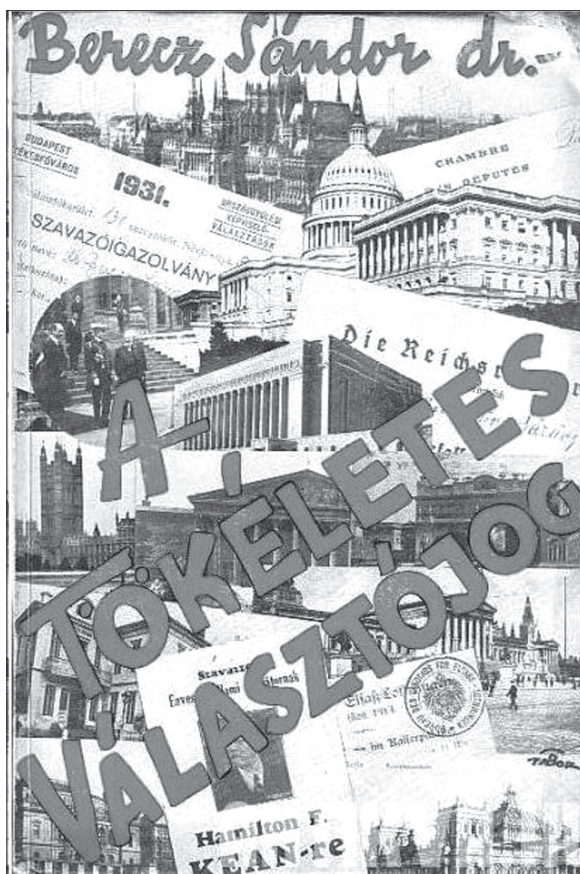
A több mint tízezer főt számláló egyéni kerületekben ezer ajánlás volt szükséges. Ha a jelölendő személy országgyűlési képviselő volt korábban is, akkor elég volt az előírt aláírások számának a felét összegyűjteni (5% vagy 500 fő). Az ajánlásokat a választás napját megelőző nyolcadik napon kellett átnyújtani a választási biztosnak, akinek azok elfogadásáról vagy megtagadásáról fősabályként 48 órán belül döntést kellett hoznia.¹²

A listás (lajstromos) választókerületekben egy-egy pártlista indításához a választók 10%-ának az ajánlása volt szükséges, feltéve, hogy ez ötezer főnél többet nem jelentett. Ha igen, akkor csak ötezer aláírás kellett. Az ajánlók az ajánlásban egy megbízottat és egy helyettes megbízottat nevezhettek meg, akik képviselték az aláírókat és a jelölteket a választási bizottsággal szemben, amely döntött az ajánlások elfogadása vagy megtagadása felett.¹³

A korszak választójogának a leggyengébb pontja a fenti szabályok voltak. A maximálisan összegyűjthető aláírások száma ugyanis nem volt meg-

határozva. Borsos Endre közigazgatási bíró nagyhatású cikkében¹⁴ hívta fel a figyelmet arra, hogy a jelölt sokszor a kerület összes választójának a nevét a maga ajánlási ívébe hamisítja, de annyit biztosan, hogy az ellenfele már ne tudja összegyűjteni az induláshoz szükséges aláírásokat. Így a kerületben csak egyetlen jelölt marad, akit egyhangúan képviselőnek nyilvánítanak. A választási biztos tehetetlen, mert 48 óra nem elég több tízezer aláírás valódiságának az ellenőrzésére. Oly gyakoriak a kettős ajánlások is, hogy emiatt a választók százezreivel szemben kellene kihágási eljárást indítani. Az 1931-es választásokon 199 nyíltszavazásos választókerület közül 68-ban a választás egyhangú volt. Ellenzéki képviselőt egyhangúan nem választottak meg – hangsúlyozza Berecz.

Aligha meglepő tehát az, hogy tervezetében az ajánlási rendszer reformja óriási hangsúlyt kap. Nézete szerint minden egyes pártlistát az illető választókerületben lakó száz választópolgárnak kellene ajánlani, az aláírások számával azonban a százötvenet tilos lenne meghaladni. (Berecz kizárólag arányos – listás – választási rendszerben gondolkodott, amelyben minden vármegye egy-egy választókerületet alkot.)¹⁵ A plusz ötven ajánló csak pótajánló lenne, akikkel az elbírálás során esetleg visszautasított ajánlókat azonnal pótolni lehet. Az ajánlók által megnevezett megbízott és helyettes megbízott – akik az ajánlásokat beadják – személy szerint felelnének; a választási

biztos felszólítására igazolniuk kellene, hogy az ajánlók tényleg a választókerületben lakó választópolgárok, akik szerepelnek a választói névjegyzékben. Az igazolás úgy történne, hogy az ajánlók előzetesen átadják a szavazó-igazolványukat részükre.

Berecz úgy gondolta, hogy a választások napja előtt tíz nappal lenne célszerű a választókerület székhelye szerint illetékes járásbírószág vezetőjénél benyújtani az ajánlásokat. A választási biztosnak ugyanis a döntést az összes érdekelt párt bizalmijának jelenlétében 24 órán belül meg kellene hozni. Az ez ellen benyújtott panasz elbírálására öt napja lenne közigazgatási bíróságnak.¹⁶ Mivel az érdekeltek az ítéletről távirati úton értesítést kapnának, három nappal a választás előtt a szükséges szavazólapok még előállíthatóak.

A tervezet vitatható eleme, hogy az ajánlások beadását kétezer pengő választási biztosíték (kaució) befizetéséhez köti, abból a célból, hogy „talajjal nem bíró önjelöltek” és töredékpártok ne vehessenek részt a küzdelemben. Ezt az összeget csak akkor kapta volna vissza a pártlistát benyújtó megbízott, ha arról legalább egy jelölt bejut, vagy az meg tudott szerezni legalább az arányossági szám 33%-ának megfelelő szavazatot. Berecz hangsúlyozta a „hivatásos” politikusok mellőzése érdekében: mindenkit csak egy listán lehessen jelölni és csak egy választókerületben. Megfosztotta volna a mandátumuktól az ezt megszegő képviselőket!¹⁷

4. Ki volt Acsay Tihamér?

Acsay Tihamér 1899. július 20-án, Gyöngyösön született, Acsay István középiskolai tanár, tankerületi főigazgató (1869–1960) és Helcz Sarolta (1878–1966) legidősebb gyermekeként.¹⁸ Gyöngyösön érettségizett, majd a budapesti tudományegyetemen jogtudományi, aztán államtudományi doktori oklevelet szerzett (1920, 1921). Egyetemi éve alatt jelent meg a *Rövidítés a nyelvben, rövidítés az írásban* című munkája *Az Írás* gyorsírási szakfolyóiratban (1917), később felelős szerkesztője lett e lapnak (1937–1944), illetve főtítkára, majd elnöke a Gyakorlókör Társaságának.

Joggyakornoki éveit Acsay a budapesti törvényszéken töltötte, 1926-ban egységes bírói és ügyvédi vizsgát tett. Rövid ideig még törvényszéki jegyző maradt, az elkövetkező két évben azonban Bécsben és Párizsban folytatott tanulmányokat. Közben a *Magyar Szemlében* írásai jelen-

tek meg *Ki- vagy bevándorlás* (1927) és *A francia választások* (1928) címmel.

1928-tól tíz éven át Budapesten ügyvédként működött, közben belépett a Független Kisgazdapártba (1931), melynek színeiben több ízben indult mint országgyűlési képviselőjelölt. Ez idő alatt jelent meg *A magyar értelmiség válsága* Rajniss Ferencsel, Trettina Jenővel és Mandorff Emillel együtt írt, előadásokat tartalmazó kötete (1931), illetve a választójogi elképzeléseit közlétevé *Lajstromos szavazás egyéni választással: A választójog kérdései* című könyve, mely élete főműve (1935). Utóbbi munkáját a Magyar Nemzetpolitikai Társaság adta ki, mely megválasztotta elnökének is.

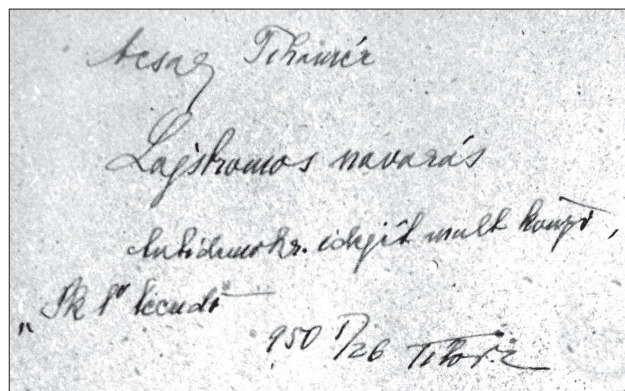
Amikor e művét a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban megtekintettük, abban egy cédulára leltünk, melynek 1950 januárjára keltezett felirata szerint ez egy „Antidemokratikus, idejét múlt könyv”. Mindenképpen rehabilitálnunk kell Acsayt, amit itt teszünk meg a *Jogtörténeti Szemle* lapjain. Ő a két háború közötti – valóban

korrupt – választójog reformját szívvel-lélekkel szolgáltatta, és sokan örülhettek volna később a Rákosi-rémuralom éve alatt, ha akkor a könyvében megálmodott választójogot alkalmazták becsületesen hazánkban.

1938-tól Acsay az ügyvédi tevékenységével felhagyott, mivel az Igazságügy Minisztériumban osztálytanácsosi állást kapott. 1941-ben kinevezték ítélőtáblai bírónak, de berendeléssel 1945-ig maradt a minisztériumban. Szintén 1941-ben Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottsági tagja lett. Mindemellett továbbra is írt: *Koreszméink?* című munkáját a *Társadalomtudomány* teteközzé (1943).

Alapító tagja volt a Magyar Függetlenségi Pártnak, 1947-ben, melynek színeiben – végre – megválasztották országgyűlési képviselőnek. Mandátumát azonban

csak pár hónapig élvezhette: a választási bíróság azt – a párt többi képviselőjének mandátumával együtt – hamis ajánlásokra hivatkozva, törvénytelenül megsemmisítette. 1948-ban kényszernyugdíjazták, így bírói állását is elvesztette, csak fizikai munkát végezhetett. Kenyerét utolsó munkahelyén éjjeliőrként kereste;¹⁹ 1958. március 9-én hunyt el Budapesten.

5. A képviselőjelölés Acsay Tihamér tervezetében

Míg Berecz az ajánlási aláírásokkal kapcsolatos visszaéléseket jellemzően másokra hivatkozva, hosszasan ecseteli, addig arról tervezete vonatkozó részének az elején, a saját szavaival, a rá jellemző tömörséggel szól Acsay.²⁰

Tényszerűen állapítja meg, hogy a nagyszámú aláírás megszerzése valóságos előre szavaztatás méreteit öltötte fel, és üzletszerű foglalkozás lett. A folyamat a választók ellen indított „körvadászattal” és azok „agyonzaklatásával” kezdődik, majd az ajánlások egy részének hamisításával folytatódik. Jobb esetben csupán a fejenkénti díjazás miatt, rosszabb esetben viszont tudatosan az ellenfél kárára. Ugyanis a másik fél ajánlási íveibe betekintve az ott szereplő neveket átmásolják a saját ívekre – előfordult, hogy már az ajánlási ívek hivatalos benyújtást követően –, hogy e nevek mindkét jelöltnél érvénytelenek legyenek, így ne maradjon elegendő érvényes aláírása az ellenjelöltnek. Scitovszky Béla belügyminiszter 1931-es hírhedt rendelete szerint pedig az ismétlődő ajánló nevét az első helyen kellett valódinak vélelmezni. Tehát az vált irányadóvá, hogy először kinek az ajánlási ívét nézték át. Ha netán közigazgatási bíróság elé került a dolog, a „parlamentari elököltség” a mandátuma érvénytelenítése előtt sürgősen lemondott.

Bereczhez hasonlóan úgy látta Acsay is, hogy az ajánlók számát erősen le kell szállítani, és egy felső határt mindenképpen meg kell állapítani. Az aláírások számát ő is százban határozta meg, Bereczcel ellentétben azonban azok hitelesíttetését is megkövetelte, mivel valódiságukat szerinte máshogy elbírálni nem lehet.

Acsay jelölési rendszerének legeredetibb gondolata érdekes alternatíváját kínálja az akkoriban – Berecz által is – szorgalmazott kauciónak. Acsay osztotta azt a nézetet, hogy ha nagyon kevés ajánló szükséges, az a jelöltek (pártlisták) megsokasodásához vezet, tehát a mezőny áttekinthetőségét valahogyan biztosítani kell. Azzal viszont már nem értett egyet, hogy ez a probléma az angol mintára felmerült, nálunk három-ötezer pengőnyi kaució bevezetésével lenne kezelhető a legkönnyebben. Ellenezte ezt a megoldást a kapitalisztikus jellege miatt, hangsúlyozta, hogy a szóban forgó összeg az ajánlási aláírások szokásos megszerzési költségét erősen meghaladja, továbbá, hogy egy jelöltnek esetleg a teljes tőkét lekötni nem szabad.

Acsay – saját szóhasználatával élve – kombinatív rendszert javasolt: maguk az ajánlók fizetnének fejenként ötven pengő bírságpénzt, ha jelöltjük a választás eredményének fényében teljesen súlytalannak bizonyul. Az

összeget úgy hajtánák be, mintha adó lenne. Ez egyébként a választópolgárok számára a választás eredményét megtámadó petíciós (közigazgatási bírósági) eljáráshoz képest előnyösebb feltételt jelentett, egyrészt, mert annak nagyobb volt a költsége, másrészt, mert ott a fizetési kötelezettség a kérelmezőket nemcsak fejenként, hanem egyetemlegesen is terhelte.²¹ Az ötlet variációja, hogy az ajánlók a pénzt esetleg előre letennék óvadék formájában. Acsay úgy gondolta, hogy az ajánláshoz ki lehet keresni a jobb egzisztenciákat.

Bereczcel szemben ő a parlamentben már képviselt pártokat a bírságpénz (kaució) alól felmentette, azon az alapon, hogy a jelölés komolyságát ilyenkor vélelmezni lehet. A kisgazdapárti Albrecht-féle javaslatra hivatkozott, mely hasonló elképzelést tartalmazott, bár aszerint egy párt csak akkor mentesülhetett, ha legalább tíz országgyűlési képviselője volt. (Érdekességként említjük meg, hogy az Albrecht-féle tervezet a parlamentben kevésbé vagy még nem képviselt pártok indulását legalább tíz lajstromos körzetben elért érvényes ajánláshoz kötötte, igaz, páronként ezer-kétezer aláírással beérte.)

A képviselőjelölés határidejével foglalkozott Acsay is, Bereczhez képest azonban egészen mások voltak a szempontjai. Úgy vélte helyesnek, ha az újonnan alakult pártok és egyéni jelöltek esetében későbbi határidőt állapítanak meg, hiszen a régi pártok jelöléséhez mérten válhat aktuálissá új csoportosulások létrejötte, illetve a már meglévő, kiépült szervezettel rendelkező pártok gyorsabban eldönthetik, kit indítanak a választási küzdelembe. Abban a gondolatában, hogy ne a jelölés előtt, hanem azután történjék meg az ajánlóívek benyújtása – természetesen úgy, hogy az aláírások gyűjtésére minden párt azonos időt kap –, dogmatikai szempontból is világosan elkülönül az ajánlás és a jelölés fogalma.²² Végül, Acsay abszurdumnak tartotta, ha az ajánlókat úgy tekintenék, mint akik a jelöltjükre leszavaztak: ezzel a titkos választás teljesen illuzórikussá válna.

6. A képviselőjelölés a Sol Klub tervezetében

A Sol Klub ma már a történelem homályába vész, pedig még egy meglehetősen közismert társadalmi egyesület – ma úgy mondanánk: „civil szervezet” – volt a Horthy-korszak idején. Főleg a fiatal köztisztviselői rétegre támaszkodott; az egyesület a magyar társadalmi együttérzés, az erős nemzeti öntudat fejlesztését és érvényesítését, illetve a magyar tehetségek felkutatását és támogatását tűzte ki céljául. Vitaelőadásokat szervezett, ahol tudományos igénygel tárgyaltak meg társadalmi kérdéseket. Kis füzeteket is kiadott, a *Magyar világnézet*ben például közjogi, felekezeti, szociális és nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról tájékoztatott.²³ Témánk szempontjából azonban az 1932 pünkösdjére datált *A magyar titkos választójog alapelvei* füzet a leglényegesebb, melyben a klub a választójogi tervezetét közölte.²⁴

Ez tíz listás kerületre osztotta az országot; vagy listára, vagy azon belül meghatározott személyre szavazhattak

volna titkosan a választópolgárok. Ugyanakkor elutasította a választók számának további emelését, szélső határként kezelte az 1925. évi törvényt, „amelyen túl jogkiterjesztés már magát a jogot tenné értékelenné”.²⁵ A tervezet legeredetibb eleme egy központi szerv, az Országos Választási Szék szervezése. Elnökének az országbíró javasolta, tagjainak pedig a Kúria által választott kúriai tanácselnököket vagy kúriai bírót, valamint országrészenként – tehát több törvényhatóság által együtt – választott törvényhatósági megbízottakat. A képviselőjelölés szempontjából az Országos Választási Szék jelentősége, hogy a jelölést ide kellett volna benyújtani 15 nappal a választást megelőzően. (Érdekesség, hogy a tervezet emellett csökkentett jogkörrel meghagyta a választási bizottságokat és a választási biztos intézményét.)

Úgy vélte helyesnek, ha minden pártlista ajánlásához kétezer választó szükséges. E szabály alól azonban mentesített minden olyan pártot, amelynek a megelőző ciklusban abból a választókerületből országgyűlési képviselője volt. Az egyes aláírások érvényességét közjegyzői hitelesítéshez kötötte, akit – kiadásainak megtérítése fejében – még helyszíni kiszárlásra is kötelezett, továbbá rögzítette, hogy a közjegyzőt ezenfelül aláírásonként 50 fillér munkadíj illeti meg. Bár a tervezetbe bekerült számos garanciális elem is, például, hogy a hitelesítés megtagadását bűncselekménynek kell tekinteni, vagy hogy a belügyminiszter bárki kérelmére bármikor köteles ajánlasi íveket rendelkezésre bocsátani, úgy látjuk, hogy a Sol Klub elképzelése nem tudta volna – vagy nem is akarta? – az ajánlasi visszavételeket visszaszorítani. Az ajánlók számát ugyanis hiába csökkentette, ha felső határt

nem határozott meg. Másrészt akként rendelkezett, hogy az Országos Választási Szék a beérkezett ajánlasi ívek elfogadásáról négy napon belül dönt, még hozzá iktatásuk sorrendjében. A határidő viszont hiába lett hosszabb, mert ha nem beérkezési sorrendben iktatnak, az tág teret ad arra, hogy melyik íven fogadják el érvényesnek a kettős aláírásokat. A Sol Klub – egyébként kauciót mellőző – tervezetét Acsay is kritizálta,²⁶ Berecz viszont figyelemre méltónak tartotta.²⁷

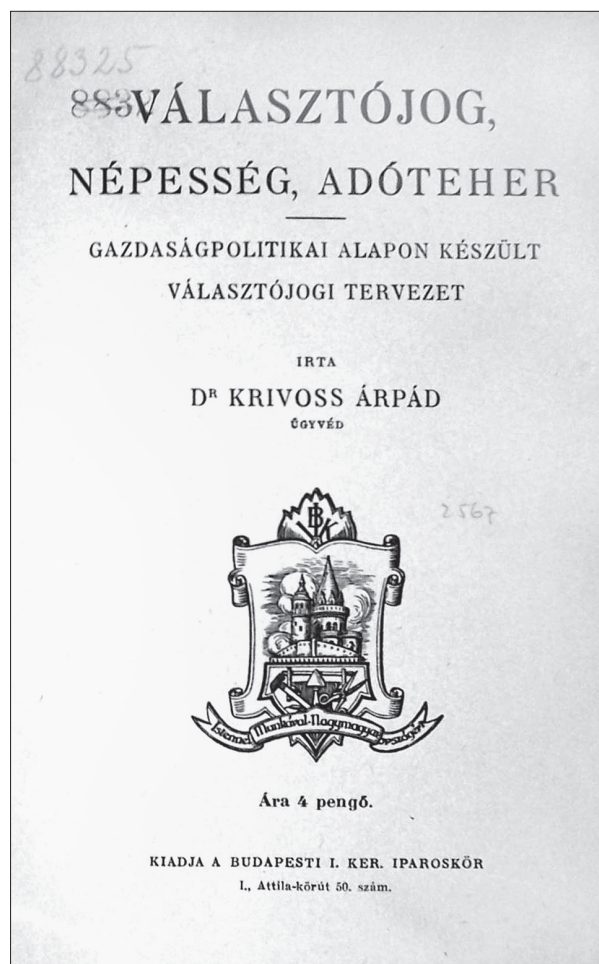
7. Krivoss Árpád és választójogi tervezete

Krivoss Árpád a felvidéki Turócszentmártonban született, idősebb Krivoss Árpád magyar királyi állampénztári főigazgató és Czeczotka Mária gyermekeként régi, királylehotai földbirtokos nemesi családban, 1889-ben.²⁸ Ifjabb Krivoss érettségét Egerben a ciszterci főgimnáziumban tett, jogot az egri jogakadémián hallgatott, jogtudományi doktorátust a budapesti tudományegyetemen szerzett. 1911-ben a központi adófelügyelőségnél mint pénzügyi fogalmazó kezdte pályáját, amit pénzügyi titkári rangban hagyott ott tízévi szolgálat után. 1925-ben letette az ügyvédvizsgát, megnyitotta budapesti irodáját.

Elsősorban pénzügyi jogi ügyekkel foglalkozott, mely területen már jelentős gyakorlata volt. Belépett az Egységes Községi Polgári Pártba, tagja lett Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának, illetve számos nagyobb ipari vállalat ügyészként²⁹ alkalmazta. A budai Luther Szövetség elnökének, a budai evangélikus egyházközösség presbiterének választotta, annak pedig, hogy a BIKIKE (Budapesti Iparos és Kereskedő Ifjak Kultúregyesülete) elnöke, illetve a Budapesti I. kerületi Iparoskör tiszteletbeli elnöke volt, témánk szempontjából különös jelentősége van. A *Választójog, népesség, adóteher: Gazdaságpolitikai alapon készült választójogi tervezet* (1937) című munkáját az Iparoskör adta ki, ennek oka lejjebb világosabbá válik. Megemlítjük még az *Adókédelex vagy adóreform?* (1936), valamint a Szepes Mihállyal együtt írt *Min-*

denki jogi tanácsadója (második kiadás: 1937) műveit. A második világháborút követően Krivoss sem volt a „népi demokratikus Magyarország” kegyeltje: 1948-ban ügyvédi gyakorlatából felfüggesztették két évre.³⁰ 1962-ben hunyt el.³¹

1937-es, gazdaságpolitikai alapon készült választójogi tervezetének az volt a célja, hogy a magyar kézműiparosságot politikai (parlamentari) képviselőhöz juttassa. Összekötötte a választójog és az adórendszer reformját: akkoriban ugyanis jórészt csak a kisegzisztenciákat terhelte az adózás, „akiknek sem tudásuk, sem összeköttetések nincsenek ahhoz, hogy a törvény hézagai között mutat-

kozó kibúvókat ügyesen kihasználják”.³² „A kincstár a mai adózás rendszerében túlzottan fekszik rá a látható és reálvagyonokra, de adózatlanul hagyja a nem látható vagyonokat, a spekulációs, konjunkturális alkalmi nyereségeket”,³³ melynek következtében a kor három és félmilliárdos nemzeti jövedelemből csaknem egymillió pengőnyi adózatlanul maradt. Az iparosság jogosan követelte, hogy befizetett adója súlyának megfelelő helyet kapjon a politikai életben.

Krivoss tervezetének sajátossága, hogy a népképviselői rendszert érdekképviselői rendszerrel kombinálja. Összesen kilencven fő – a képviselőház egyharmada – nem választás, hanem érdekképviselői általi beküldés nyomán lenne a törvényhozó testület tagja. A tervezet abban az értelemben nem rendszeres, hogy konkrét javaslatokat emellett csak a férfi és a szűkíteni ajánlott női választójogra fogalmaz meg. Ezen túlmenően mindössze a választói névjegyzék pontos és lelkiismeretes összeállítását szorgalmazza, hogy az arra jogosultak valóban szavazhassanak, illetve általánosságban rögzíti, hogy a választások előkészítése és lebonyolításának technikai előfeltételei megnehezítését szükségesnek tartja. Így nem érinti a képviselőjelölés kérdését sem, mégis nyomós okunk van rá, hogy Krivoss művét szerepeltessük e helyen.

Munkájának ugyanis történeti szempontból talán a legkiemelkedőbb érdeme, hogy napilapok közlései alapján összefoglalja Darányi Kálmán, az új miniszterelnök által összehívott választójogi pártközi konferencián – ankéton – elhangzott véleményeket,³⁴ mellyel jelen korunk kutatóját tetemes feltáró munkától kíméli meg. Az 1936. december 2-a és 4-e között megrendezett ankéton a képviselőjelölés természetesen az egyik lényegi kérdés volt.

8. Javaslatok a képviselőjelölésre az 1936. évi választójogi ankéton

Darányi Gömbös feljegyzései között talált egy írást, melyben a néhai miniszterelnök kilenc pontban összegezte azokat a kérdéseket, melyeknek választójogi pártközi értekezleten tervezte a megvitatását. Bár ezek között nem szerepelt a képviselőjelölés ügye, így témánk szempontjából voltaképpen mellékes, annak egy pontját mégiscsak

megemlítjük érdekességképpen: „7. Milyenek a biztosítékok a nemzeti és konzervatív gondolat érvényesítése érdekében?”³⁵ Úgy gondoljuk, hogy e mondat – különös tekintettel a „konzervatív” szavára – a Horthy-korszak félpármentáris rendszerének³⁶ lényegét tökéletesen összefoglalja. Megkérdezték a liberális és szociáldemokrata ellenzéket is, hogy milyen választójogot képzelne el, amellyel sohasem fog kormányra jutni.

A képviselőjelölés kérdése felmerült több felszólalásban is, közülük a legérdekesebbeket és a legfontosabbakat emeljük ki. Ifjabb Vázsonyi János – apja után a Nemzeti Demokrata Párt és a Központi Demokrata Kör elnöke – úgy látta, hogy elsősorban az ajánlási rendszer szorul sürgős módosításra, a leghelyesebb az angol minta átvétele volna. Az angol rendszer bevezetését a volt miniszterelnök, Bethlen István is pártolta, azzal a kiegészítéssel, hogy beszélni – az agitációt megkezdeni – csak a kaució letétele után legyen szabad. Érdekes, hogy maga Bethlen is kritikát gyakorolt a saját ajánlási rendszere felett, mely pártját annyiszor győzelemre segítette. Különös ötlettel állt elő szintén egy korábbi miniszterelnök, Friedrich István:³⁷ a kormány nyújtson be kétszakaszos novellát, miszerint a titkosság jegyében kell lebonyolítani minden időközi választást. Egyidejűleg pedig becsületes jelölési és ajánlási rendszert kellene életbe léptetni. Egy ilyen novellát az országgyűlés egy nap alatt megszavazna, így a légkör enyhülne, melyben a kormány el tud készülni a választójogi törvényjavaslattal.

Darányi – a regnáló miniszterelnök – a titkosság előrehozott bevezetését elutasította, ugyanakkor jelezte, hogy az ajánlás hatályban lévő formáját meg kívánja szüntetni egy rövid törvényjavaslattal. Bejelentette, hogy ennek kidolgozására a belügyminisztert már két hete felkérte, az új szabályozás elvi alapja a Lakatos Gyula által kifejtetek lesznek. Krivoss könyve az egységes-párti Lakatos Gyula álláspontját sajnos túl tömören összegzi, így csak Kozma Miklós belügyminiszternek a miniszterelnök beszédében történt közbeszólásából derül ki, hogy ez alatt kisszámú ajánlás megkövetelését, illetve közjegyzőnél kaució letételét kell érteni. Az 1936-os ankétnak tehát a jelentősége

Gömbös Gyula

abban van, hogy közvetlen előzménye volt a 1937. évi választójogi novella elfogadásának.

9. Kitekintő

Az 1937. évi választójogi novella kizárólag a jelöltajánlás szabályait módosította, és azt is csak az egyéni választókerületekre vonatkozóan. Ekkortól ahhoz, hogy valaki egyéni kerületben képviselőjelölt lehessen, száz olyan választó aláírását kellett összegyűjtenie, akik közül ötven a harmincadik életévét már betöltötte. Az ajánlók száma jelöltenként százötvennél több nem lehetett. Azokat a személyeket, akik ajánlottak, úgy kellett tekinteni, mint akik leszavaztak a jelöltre, őket tehát nem volt szabad szavazásra bocsátani. Továbbá a képviselőjelöltnek biztosítékot kellett letennie, amelynek kétezer pengő volt az összege. Ahhoz, hogy visszakapja, legalább egynegyed részét meg kellett szereznie a leadott szavazatoknak. Az ajánlás csak akkor volt érvényes, ha az aláírások hitelesítették is lettek.

Mindebből jól látható, hogy Berecz jelöltajánlásra vonatkozó elgondolásainak lényegi része – igaz, pont az egyéni választókerületekben, melyekkel tervezetében nem is számolt – megvalósult. Az ajánlók számát az általa javasoltaknak megfelelően csökkentette, illetve maximálta a novella, továbbá az általa ajánlott értékben állapította meg az összegét a kauciónak, mely teljesen új elemként épült be ekkor a magyar választójogba. Az ajánlók számának csökkentése megfelel Acsay nézetének is, az aláírások hitelesítésének bevezetése pedig már az ő elképzelését tükrözi. Hasztalan tiltakozott viszont az ellen – legalábbis átmenetileg –, hogy az ajánlók úgy tekinthetők, mint akik már leadták szavazatukat a jelöltre. Bár a novella megengedte, hogy a kauciót a jelölt helyett a választókerület bármely választója is letehesse, Acsay ötletes „kombinatív rendszere” nem valósult meg.

Nem feladatunk, hogy megvizsgáljuk, hogy az iparoság érdekeit az 1938. évi választójogi törvényben mennyire tudta érvényesíteni Krivoss. Tény viszont, hogy a jelöltajánlás rendszerét nemcsak a listás, hanem az egyéni kerületekben is megváltoztatták az új szabályok, és ezzel az ajánlók száma ismét növekedésnek indult. Ekkortól egyéni választókerületben ötszáz aláírást kellett összegyűjtenie a jelöltnek, kivéve, ha országos párt színeiben indult, mert akkor csak 150-et. Listás kerületben ezerötsszáz választó aláírásával lehetett egy pártlistát elindítani, országos párt esetében azonban elég volt jelöltenként százötven, de összesen legfeljebb hétszázötven választó ajánlása is. Továbbá bevezetésre került egy területi szabály: legfeljebb egynegyed részig lehetett elfogadni ugyanazon község (vagy városi szavazókör) ajánlóinak aláírását. Az

1938. évi törvény a választójogi novellából átvette az ajánlók korosztály szerinti megosztására és az aláírások hitelesítésére vonatkozó rendelkezést, elvetette azonban, hogy az ajánlók leszavazottnak tekinthetők. Megtartotta viszont a biztosíték intézményét: egyéni választókerületben változatlanul hagyta, listás kerületben pedig – a betölthető képviselői helyek számától függően – háromezertől ötezer pengőig állapította meg az összegét. Az ajánlók száma maximálva volt továbbra is, a megkívánt számokat csak 50%-kal lehetett meghaladni. Végül, változatlan maradt a szabályozás abban, hogy az ajánlásokat a választás napját megelőző nyolcadik napon kellett átnyújtani a választási biztosnak.³⁸ Hiába törekedett tehát Berecz arra, hogy ezt az időt akár néhány nappal is meghosszabbítsa. Figyeljük meg továbbá, hogy az említett ezerötsszáz ajánló szám már egészen megközelíti a Sol Klub javaslatát!

Befejezésül érintenünk kell a kaució kérdését, különösen azért, mert még Acsay sem vetette el mint bírságpénzt. Bár bizonyára úgy gondolta, hogy pártja jelöltjei korábbi országgyűlési tagságuk miatt úgyis mentesülni fognak alóla, nézetünk szerint kérdést vet fel, hogy az a falusi ajánlókön egyáltalán behajtható lett volna-e adók mintájára. Úgy véljük, talán túlzottan is fővárosi kisgazda volt Acsay, pedig még a mai olvasó számára is megdöbbentően hathat párttársának, Nagy Ferencnek – a későbbi, 1947-ben emigrációba kényszerített miniszterelnöknek – 1932-ben megjelent sorai:

„Pénz a faluban úgyszólván semmi sincs. Amíg a város lakóinak nagy része készpénzben kapja kézhez jövedelmét, addig a faluban a községi alkalmazottak, csőzők, pásztorok, kovács, bába, harangozó, sőt a pap és tanító is, terményben kapják fizetésüket. Ebből következik, hogy a faluban nemcsak az őstermelőnek, hanem még az ún. állásban levő embernek sincs pénze. A dunántúli kis falukon egészen végig lehet menni úgy, hogy nem akad az ember olyan házra, ahol 20 pengő volna együtt, de a legtöbb házban egy pengő sincs. Ha valaki valamiféle különös szerencse folytán pénzhez jut, a viláért sem merne szólni, mert előre tudja, hogy a falubeliek megrohanják néhány pengőért és vagy keserves kinnal kaphatja csak vissza, vagy egyáltalán nem. Mert nem a visszafizetési készség hiányzik, hanem eleve ki van zárva, hogy az adós egyszer olyan pénzhez jusson, amiből adósságát visszafizethesse.”³⁹

A Berecz által is szorgalmazott kaució tehát erősen vitatható elemként színesíti a korszak választójogi gondolkodását, és külön kérdés, hogy mennyire szolgálta hatékonyan az 1930-as évek vége felé a szélsőjobboldal fenyegető térhódításának megakadályozását.⁴⁰

HOLLÓSI, GÁBOR

Das Nominierungssystem in den Entwürfen des Wahlgesetzes in den 1930er-Jahren

(Zusammenfassung)

Der charakteristischste Premierminister der 1930er-Jahre war Gyula Gömbös, dessen autoritäre Ambitionen Horthy selbst bekämpfte, der ihn nur wegen seiner tödlichen Krankheit nicht entließ. Ein Satz seines 95 Punkte umfassenden Nationalen Arbeitsplans, seines Regierungsprogramms – das von seinen Kritikern als „Traumbuch“ verspottet wurde – lautet: „Wir halten es für notwendig, das Wahlrecht auf der Grundlage des Prinzips der Geheimhaltung zu reformieren, aber bei weitestgehender Wahrung der großen nationalen Interessen.“ Obwohl Gömbös 1936 verstarb, behielt sein Nachfolger Kálmán Darányi die Wahlrechtsreform weiter auf der Tagesordnung. Noch im selben Jahr wurde eine Enquete über das Wahlrecht abgehalten, auf die wir in unserer Studie eingehen werden, und 1937 kam eine Novelle des Wahlrechts zustande.

Es ist daher kaum verwunderlich, dass es in den 1930er-Jahren eine Vielzahl von Schriften, Ideen und Kritiken

zum Wahlrecht gab. Aus der äußerst umfangreichen Memoirenliteratur mussten wir eine Auswahl treffen, so dass wir hier nur auf vier Autoren – darunter auf eine gesellschaftliche Organisation – eingehen, die über ihre Kritik hinaus auch Entwürfe des Wahlrechts vorlegten. Und einige von ihnen stehen auch im Zusammenhang mit unserem engeren Thema, der Reform der damaligen Nominierung von Abgeordneten, oder sie können zumindest damit in Verbindung gebracht werden. Wir hielten es für angebracht, in einzelne Kapitel unserer Arbeit eine kurze Zusammenfassung der Biografien der Autoren der von uns behandelten Entwürfe aufzunehmen. Mit Blick auf ihre theoretischen Leistungen verdienen die Autoren, die drei Budapester Juristen Sándor Berecz, Tihamér Acsay und Árpád Krivoss, dass ihr Andenken in der *Jogtörténeti Szemle (Rechtsgeschichtliche Rundschau)* gewürdigt wird.

Jegyzetek

- Gr. Apponyi Albert országgyűlési képviselő beszéde, 1930. május 23. In *Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója*, XXVIII. köt. Budapest, 1930. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 296. p. Apponyi életútjához lásd ANKA László munkáit, különösen *Gróf nagyapponyi Apponyi Albert*. In GULYÁS László (szerk.): *Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához. I. kötet. III életrajz a külpolitika történetéhez (1919–1944)*. Szeged, 2020. Egyesület Közép-Európa Kutatására 281–289. p.; Uő: *Apponyi Albert válogatott levelezése*. Budapest, 2016. Magyar Napló–VERITAS Történetkutató Intézet.
- Gömbös pályaképét lásd VONYÓ József: *Gömbös Gyula*. Budapest, 2014. Napvilág.
- Lásd Nemzeti Munkaterv, II. Alkotmányjog és közigazgatás, 5. Választójog. www.freepress-freespeech.com/holhome/kiscikk2/gombosmunkat.htm.
- VÉRTES István: *Száz éves harc a választójogért*. Budapest, 1934³. Reggel, 131. p.
1937. évi VIII. törvénycikk az országgyűlési képviselőjelölés újabb szabályozásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93700008.TV>.
- FÉJA Géza: A titkos választójog színjátéka. In HEGEDŐS Mária (szerk.): *Gondolat Antológia 1935–1937*. Budapest, 1978. Magvető, 294–297. p.; HALMAY Elemér: *Revízió, választójog, királykérdés*. Budapest, 1931. Revízió–Kelet Népe; SZABÓ Dezső: *A választójog reformja*. In *Szabó Dezső füzetek*, 18. Budapest, 1936. Ludas Mátyás, 3–27. p.; VÁMBÉRY Rusztem: *A választójog kérdéséről*. In HEGEDŐS (szerk.) 1978. 292–294. p.
- HORTOBÁGYI Jenő (szerk.): *Keresztény Magyar Közéleti Almanach*. I. kötet. Budapest, 1940. Pátria, 92–93. p.; GULYÁS Pál: *Magyar írók élete és munkái*. II. kötet. Budapest, 1940. Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1233. p.
- Mivel id. Berecz Sándor munkái ma már alig ismertek, említünk tőle néhány művet: *A képzőművészetek története*. Gyoma, [1904]. Kner; *Magyarország művelődésének története*. Gyoma, 1905. Kner; *Az ókor története*. Budapest, 1909. Singer–Wolfner; *Magyarország oknyomozó története*. Budapest, 1909. Singer–Wolfner.
- A berlini egyetemen Magyarország és az egész térség irányában tanúsított fokozott érdeklődést mutatja később az intézmény struktúrá-

ját alapvetően felforgató új kar megszervezése. Lásd OROSZ László: „Külföldtudományok” a berlini egyetemen a II. világháború idején. *Közép-Európai Közlemények*, 2018. 3. sz. 116–127. p. Az egyetem magyar kapcsolatrendszeréről számos adalékkal szolgál Uő: *Tudomány és politika. Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar–német tudománypolitikai kapcsolatokban*. Budapest, 2014. Ráció.

- Lásd a Magyarországi Kutató Intézetnél jelenleg már megjelenés alatt álló *Bethlen 100* című kötet tanulmányait, többek között LIGETI Dávid: *A Bethlen-kormány megalakulása*.
- BERECZ Sándor: *A tökéletes választójog*. Budapest, 1932. Egyetemi Nyomda.
1925. évi XXVI. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról, 62. § (3)–(5), (14) bek. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92500026.TV>.
- Uo. 93. § (2), (5), (6) bek.
- BORSOS Endre: *Az ajánlási rendszer hibái*. *Magyarság*, 1931. (november 14.), 259. sz. 1–2. p.
- Vö. Gömbös Gyula szavaival: „Én magam az arányos képviselési rendszer híve vagyok, amit igazságosnak, okosnak és logikusnak is tartok [...]” Gömbös Gyula nemzetgyűlési képviselő beszéde, 1925. május 25. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója*, XXXII. köt. Budapest, 1925. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 153. p.
- Vö. „A választást megtartásáról számított harminc nap alatt a választók 5%-a, legfeljebb azonban 500 választó panasziratban megtámadhatja a közigazgatási bíróságnál.” 1925. évi XXVI. tc., 106. §.
- BERECZ 1932. 303–305. p.
- MARELYN KISS József – VIDA István (főszerk.): *Az 1947. szeptember 16-ára Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja, 1947. szeptember 16.–1949. április 12.* Országgyűlési almanach, Történelmi sorozat, III. kötet. Budapest, 2005. Jelenkutató Alapítvány, 14. p.; www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/a-a-744F8/acsay-tihamer-7453F/; www.nevpon.hu/palyakep/acsay-tihamer-2a38a.
- PFEIFFER Zoltán: Három diplomával is csak éjjeliőr lehetett... Dr. Acsay Tihamér halála. *Amerikai Magyar Népszava*, 1958. (március 29.) 75. sz. 5. p.

- ²⁰ ACSAY Tihamér: *Lajstromos szavazás egyéni választással. A választójog kérdései*. Budapest, 1935. Magyar Nemzetpolitikai Társaság (a borítón 1935, a címlapon viszont 1934 szerepel).
- ²¹ 1925. évi XXVI. tc. 128. § (4) bek.
- ²² A dogmatikához lásd ZSEDÉNYI Béla: A képviselőjelölés. *Miskolci Jogászelet. Jog- és Államtudományi Közlöny. A miskolci ev. jogakadémia hivatalos lapja*, 1927. 1. sz. 1. p.
- ²³ „Meg kell teremteni az egységes nemzeti közvéleményt.” A Sol-Club programot ad. *Uj Nemzedék*, 1931. (március 22.) 67. sz. 4. p.
- ²⁴ *A magyar titkos választójog alapelvei*. [Budapest], [1932]. Sol Club.
- ²⁵ Uo. 10. p.
- ²⁶ ACSAY Tihamér: A helyes választójog technikája. *Az Ország Útja*, 1937. 10. sz. 9–17. p.
- ²⁷ BEREZC 1932. 306. p.
- ²⁸ HORTOBÁGYI Jenő (szerk.): *Keresztény Magyar Közéleti Almanach*. III. kötet. Erdély (az I. és II. kötet pótlásaival). Budapest, é. n. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 190. p.; SZENTMIKLÓSSY Géza (szerk.): *A magyar feltámadás lexikona. (A magyar legújabb kor története.)* Budapest, 1930. Európa Irodalmi és Nyomdai R.-T., 787. p.
- GULYÁS Pál – VICZIÁN János (szerk.): *Magyar írók élete és munkái. XVII. kötet*. Budapest, 1995. Argumentum Kiadó–Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 653. p.
https://mandadb.hu/dokumentum/332255/magyar_irok_elete_es_munkai_XVII_kotet.pdf.
- ²⁹ Az „ügyész” szó 1945 előtt valamely vállalat (például bank) jogi és peres ügyeit intéző alkalmazottját is jelentette, nagyjából a mai „jogtanácsos” értelemben.
- ³⁰ Hirdetmény. *Magyar Közönlöny*, 1948. (január 25.) 20. sz. 4. p.
- ³¹ *Magyar Nemzet*, 1962. (november 18.) 270. sz. 6. p.
- ³² KRIVOSS Árpád: *Választójog, népesség, adóteher. Gazdaságpolitikai alapon készült választójogi tervezet*. Budapest, [1937]. Budapesti I. kerületi Iparoskör, 9. p.
- ³³ Uo. 82. p.
- ³⁴ Uo. 33–54. p.; Lásd még BEREZC István: A választójogi konferencia tanulságai. In HEGEDŐS (szerk.) 1978. 286–292. p. Berezc István nem keverendő össze Berezc Sándorral!
- ³⁵ KRIVOSS [1937]. 34. p.
- ³⁶ Lásd ehhez általában BOROS Zsuzsanna: Autoriter típusú volt-e a Horthy-kor magyar politikai rendszere? Korabeli és mai nézőpontok. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2006. 43. sz. 99–130. p.; BOROS Zsuzsanna – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, 2008. ELTE Eötvös Kiadó.
- ³⁷ Lásd VÉGH Loretta Vivien: „Az én választójogomból született az egész ma is uralkodó rendszer...” Friedrich István és a választójog kérdése a két világháború között. In SZAKÁCS János – SZENDREI Ákos – VÉBER Zoltán – VÉGH Loretta Vivien – ZILAHÍ Alexandra (szerk.): „A mi tendenciáink...” *Szakkollégiumi Tanulmányok 6*. Debrecen, 2018. Hatvani István Szakkollégium, 59–68. p.
- ³⁸ 1938. évi XIX. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról, 75–87. §. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93800019.TV>.
- ³⁹ NAGY Ferenc: *5 millió magyar a Golgotán*, [1932]. In CSICSERY-RÓNAY István (szerk.): *Nagy Ferenc. Csillagos órák, sorsfordító magyarok. Közelmúltunk közelről, XIV–XV. kötet*. Budapest, 2003. Occidental Press, 44. p.
- ⁴⁰ E problémakörhöz a választójognál szélesebb összefüggésben lásd DRÓCSA Izabella: „A diktatúra azonban nálunk nem cél, hanem eszköz és abban a pillanatban megszűnik, amint a Hungária egyesült földek a birtokunkba nem kerülnek.” Szálasi Ferenc 1937-es „nagy” pere. In PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas*. Budapest, 2021. Ludovika, 255–268. p.

Az Országgyűlés képviselőházának ülése, 1938 (Fortepan / Bojár Sándor)